

ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ Բանասիրական գիտությունների դոկտոր

ՏՅԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋԻ ՊԱՏԿԵՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳԱՆՁԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆԸ*

Բանալի բառեր` Տյառնընդառաջի տոն, Երուսաղեմի տաճար, Սիմեոն ծերունի, Աննա մարգարեուհի, տատրակ, Եսայի մարգարե, պատկերագրություն, Գրիգոր Տաթևացի

Տյառնընդառաջի տոնը նվիրված է քառասնօրյա Հիսուսին տաճար բերելուն և անվանվում է «Տոն քառասնօրեայ գալստեանն Քրիստոսի ի Տաճարն»: Տյառնընդառաջ բառը ստուգաբանվում է որպես «Ելանել ընդ առաջ Տեառն», այսինքն` Տիրոջը ընդառաջ ելնել, ընդառաջ գնալ, դիմավորել, որովհետև երբ Հիսուս ծնվեց, Նրան, ընդունված կարգի համաձայն, տարան Երուսաղեմի տաճարը, քանի որ ըստ Մովսիսական օրենքի, «Ամեն արու զավակ, որ արգանդ է բացում, Տիրոջ համար սուրբ պիտի կոչվի և Տիրոջ Օրենքում ասվածի համաձայն` ընծա պետք է տալ մի զույգ տատրակ կամ աղավնու երկու ձագ» (Ղուկաս Բ 23-24, տե՛ս և Ղևտացոց ժԲ 8):

Տաճար բերված Հիսուսին ընդառաջ են ելնում Սիմեոն ծերունին և Աննա մարգարեուհին: Սիմեոն ծերունին արդար ու աստվածավախ մարդ էր և Սուրբ Հոգուց նրան հրամայված էր այնքան ապրել, մինչև տեսնի Տիրոջ օծյալին: Եվ երբ ծնողները Հիսուսին տաճար են բերում, Սիմեոնը գնում է Մանկան ընդառաջ, գրկում, օրհնում Աստծուն և ասում. «Այժմ, ով Տեր, խաղաղությամբ արձակիր Քո ծառային` ըստ Քո խոսքի, որովհետև աչքերս տեսան փրկությունը Քո, որ պատրաստեցիր բոլոր ժողովուրդների առաջ, լույս որ կլինի հայտնություն հեթանոսների համար և փառք Իսրայելի Քո ժողովրդի համար» (Ղուկ. Բ 29-32):

Նույն ձևով իր գոհությունն է մատուցում նաև տաճարում գտնվող Աննա մարգարեուհին:

Սիմեոն ծերունին միջնադարյան պատկերներում և գրական

*Հոդվածն ընդունվել է 15.03.2017:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ՀՀ ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտը:

ստեղծագործություններում առանձնակի ալեհեր, սպիտակամորուս ու ծերացյալ տեսքով, որը պայմանավորված է եկեղեցական հետևյալ ավանդությամբ: (1) Ասվում է, որ Սիմեոնը մեկն էր այն յոթանասուներկու թարգմանիչներից, որոնց ի մի էր հավաքել Եգիպտոսի Պտղոմեոս թագավորը մի կղզում, որպեսզի նրանք եբրայերենից հունարենի թարգմանեին Հին Կտակարանը: Ասվում է, որ Հին Կտակարանի գրքերից յուրաքանչյուրի թարգմանությունը հանձնարարված էր երկուական թարգմանիչների, որոնք առանձին էին մնում և թարգմանության ընթացքում միմյանց չէին տեսնում, ապա Պտղոմեոսի ներկայությամբ համեմատվում էր նրանց միմյանցից անկախաբար կատարած թարգմանությունները:

Սիմեոնին հանձնարարված էր թարգմանել Եսայու մարգարեությունը, որը թարգմանելով երբ հասնում է «Ահա կոյսն յղացի և ծնցի որդի» (Է 14) տողին, այն գրելուց հետո մտածում է, որ հեթանոսները կարդալով չեն հասկանա, ուստի ջնջում է այդ խոսքերը: Այնուհետև, այն մտավախությունն ունենալով, որ այդ դեպքում էլ իր թարգմանությունը կտարբերվի իրեն զուգահեռ թարգմանող մյուս թարգմանիչ թարգմանությունից, նորից վերականգնում է, քնելուց առաջ սակայն ջնջում է և տրտմած անկողին մտնում: Առավոտյան արթնանալով տեսնում է, որ ջնջված տողը մագաղաթի վրա դրոշմված է ոսկեգիր և հիացած երանի է տալիս նրան, ով կտեսնի «գմանուկն կուսածին»՝ կուսածին մանկանը:

Այդժամ Սուրբ Հոգին նրան ասում է, թե մահ չես տեսնի, մինչև չտեսնես «գտղայն կուսածին, որ է օծեալ Տեառն»: Սիմեոնը այդ ժամանակ երիտասարդ էր և 344 տարի անց գալիս է այդ օրը, երբ Հովսեփն ու Մարիամը տաճար են բերում կուսածին մանկանը: Այդժամ Սուրբ Հոգուց Սիմեոնին ասվում է. «Արի ծեր, եկ ի տաճարն և առ ընկալ զոր հայցէիրն, ահա կոյսն և որդի իւր» (2) (Արի, ծեր, եկ ի տաճարն և գրկիր: Ում ցանկանում էիր տեսնել: Ահա կոյսը և իր Որդին): Ասվում է, որ Մանկանը գրկելուց հետո ծերունին խաղաղված սրտով ու հոգով վախճանվում է հենց տաճարում:

Քանի որ Ավետարանում ասվում է, թե Սիմեոն ծերունին իր գիրկն առնելով քառասնօրյա Հիսուսին, օրհնեց Աստծուն, այս խոսքերից ենթադրում են, թե նա Զաքարիայի նման հոգևորական է եղել և տաճարի սպասավոր, որովհետև հոգևորականներին է վերապահված օրհնելը: Վաղ քրիստոնեական ավանդությամբ Կյուրեղ Երուսաղեմացին ևս Սիմեոնին հոգևորական է ներկայացնում՝ նրան Տիրոջ սպասավոր անվանելով «խոսք մեր Տիրոջ և Փրկչի Տաճար

ընծայման և Սիմեոն աստվածագգյացի» ճառում: Ջգենուլ գրաբարում նշանակում իրենում կրել և Սիմեոնը այստեղ աստվածագգյաց է անվանվում, քանի որ կրեց, գրկեց մանուկ Հիսուսին:

«Ղևտացոց գրքում» պատվիրվում է, որ քառասնօրյա մանկանը տաճար բերելիս մայրը «մեկ տարեկան գառ թող ողջակեզ անի, մի գույգ աղավնի կամ տատրակ թող բերի մեղքերի քավության համար վկայության խորանի դուռը, քահանայի մոտ» (Ղևտ. ԺԲ 8): Քրիստոնեական խորհրդաբանությամբ ասվում է, որ ինչպես Տերը մտորում ծնվեց և ոչ պալատում, այնպես էլ Նրա ընծայման ժամանակ գառան փոխարեն ծնողները աղավնի և տատրակ բերեցին, որովհետև ունևոր չէին:

«Երգ երգոցի» նշանավոր «Ձմեռն անցավ, տատրակի ձայնը լսելի եղավ մեր երկրում» (Բ 12) տողի հետևողությամբ Գրիգոր Տաթևացին ասում է, որ տատրակի ձայնը ազդարարում է գարնան գալուստը, իսկ գարունը, որպես բնության հարության եղանակ, խորհրդանշում է Քրիստոսին:

Տաճար բերելիս տատրակների այս ընծայումը բացատրվում է մի շարք խորհուրդներով ևս: Նախ, ինչպես որ տատրակը ողջախոհ է, ընկերոջը կորցնելիս միայնակ է շրջում և նույն ողջախոհությամբ իրենց երկրային կյանքն անցկացրեցին Հիսուս և Տիրամայրը:

Նույն այս պատճառով տատրակը նաև եկեղեցու խորհուրդն ունի, թե ինչպես ընկերոջը կորցրած տատրակն է շրջում միայնակ և տրտում, այնպես էլ փեսայից՝ Քրիստոսից անջատ լինելով եկեղեցին է տրտմում և օրերն պահքով անցկացնում, մինչև որ հասնի երկնային փեսային: (3)

Նույն այս համաբանությամբ ու առավել մեծ ընդհանրացվածությամբ Տաթևացին ասում է, որ երբ աղավնու ձագին մորթում են, աղավնին այլևս չի հեռանում այն տեղից, ուր կաթել է իր ձագի արյունը և որ համանման ձևով Քրիստոս հանապազ տեսնում է խաչի վրա հեղված Իր արյունը քրիստոնյաների համար և չի հեռանում խաչափայտից, և Հայր Աստված տեսնում է Իր Միածին Որդու արյունը պատարագի ժամին և պահպանում Սուրբ եկեղեցին: (4)

Ինչպես որ Տյառնընդառաջի տոնին խարույկ է վառվում, այնպես էլ մանրանկարներում պատկերվում են վառվող մոմեր: Տյառնընդառաջի վառվող կրակը և այս թեմայով պատկերներում վառվող մոմը պայմանավորված են Սիմեոն ծերունու հետևյալ խաբերով. «Լույս, որ կլինի հայտնություն հեթանոսների համար և փառք՝ Իսրայելի Քո ժողովրդի համար» (Ղուկ. ԺԲ 32):

Տյառնընդառաջի պատկերները իմաստային-գեղարվեստական մի ընդհանրություն են գծում Ծննդյան պատկերների մոգերի երկրպագության հետ: Մոգերին առաջնորդեց Բեթղեհեմյան աստղը, իսկ Սիմեոն ծերունին տաճար եկավ առաջնորդված Սուրբ Հոգուց: Երեք մոգերից Մելքոնն իր ընծան տալուց հետո խոնարհվեց և գրկեց Հիսուսին, ինչպես Սիմեոն ծերունի: (5)

Մոգերի գալով խռովվեց ողջ Երուսաղեմը: Ինչպես Մատթեոս ավետարանիչն է գրում. «Երբ Հերովդես արքան լսեց այս, խռովվեց, նրա հետ և Երուսաղեմի ամբողջ ժողովուրդը» (Մտթ. Բ 3): Համանման ձևով, ինչպես ասվում է եկեղեցական սրբազան ավանդության մեջ, ողջ Երուսաղեմը հուզվեց, երբ Հիսուս տաճար բերվեց որով է պայմանավորված այս տոնի «Քառասնօրյա ընծայումն ի տաճար» անվանմանը զուգահեռ տրվող Տյառնընդառաջ անունը, և այս տոնին բնորոշ լույսն ու կրակը:

Տաթևացին բացատրելով, թե ինչու է կրակի հրավառություն տեղի ունենում և ինչու է տոնը Տրնդեզ անվանվում, ասում է, որ երբ Տերն ընծայման բերվեց, տաճարի դուռն ինքն իրեն բացվեց և ահագին ճայթյունով դուրդաց ողջ քաղաքը և բոլորը վառված լույսով եկան տաճար «ընդառաջ Տեառն» և ասացին. «Տէր էանց ընդ այս դուռնս» (Տերն անցավ այս դռնով), որի համար այս տոնն անվանվեց Տյառնընդառաջ կամ «Տէր ընդ այս», որն ծեքծեքելով ու կրճատելով ասում ենք. «Տէր ընդ էս»: (6)

Տաճարին ընծայմամբ կատարվեցին Մաղաքիայի մարգարեության հետևյալ խոսքերը. «Եվ հանկարծակի Իր տաճարը կգա Տերը, Որին դուք փնտրում եք, և ուխտի պատգամաբերը, Որին կամենում եք դուք» (Մաղաքիա, Գ 1):

Հմր 7785 ձեռագրում Տյառնընդառաջի կանոնի գանձի հեղինակն է Սարգիս վարդապետը և գանձը ունի հետևյալ վերնագիրը. «Քարոզ Տեառնընդառաջին ասացեալ Սարգիս վարդապետի»: (7) Գանձի քարոզ անվանումը ևս վկայում է նրա հնությունը և գանձարանի հին խմբագրությանը պատկանելը: Ծայրակապում էլ այս ստեղծագործությունը անվանվում է «Սարգսի երգ»:

Վաղ շրջանի գանձերին բնորոշ ձևով այս քարոզը ևս սկսվում է Արարչագործությունից և Աստված անվանվում է «Արարիչ բոլորից»: Ինչպես որ Տյառնընդառաջի ժողովրդական արարողությամբ և վերջինիս ազդեցությամբ մեր մատենագրությունում Տյառնընդառաջին նվիրված ստեղծագործություններում գերիշխում են լույսը և կրակը, այնպես էլ այս գանձում Արարչագործությունից մինչև մա-

նույն Հիսուսին տաճար բերելու ընթացքը ներկայացվում է այս երկու բառերով կազմված բնորոշումներով և պատկերներով: Այսպես հրեշտակների ստեղծման համար ասվում է. «Ի լուսոյ կազմեցեր զջոկս հրանիւթիցն»: Նույնը վերաբերվում է և երկնային լուսատուների ստեղծմանը.

Ջահ ընկալեցեր զարեգակն եւ զլուսին մեզ ի լուսաւորութիւն:
(հտ Ա, էջ 296)

Սիմեոն ծերունու՝ մանուկ Հիսուսին գրկելու մասին ասվում է.

**Նոր արքայ եկեալ, ի գիրկըս բարձեալ, ըզբարձաւող աշխարհի
եւ համարձակապէս համբուրէր ըզԲանդ ի մարմնի:**

Ինչպես որ Ծննդյան շարականում այն միտքն է շեշտվում, որ երկնքի ու երկրի համար անբավելին՝ անկրելին խանձարուրով պատվեց՝ «Անբաւելին երկնի եւ երկրի, ի խանձարուրս պատեցաւ» (8), այնպես էլ այստեղ է ասվում, որ Սիմեոն ծերունին բարձեց, ձեռքերի վրա բարձրացրեց աշխարհը բարձողին:

Հովհաննես Մկրտիչը մկրտության ժամանակ տեսնելով մոտեցող Հիսուսին, ասում է. «Ահաւասիկ գառն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեղս աշխարհի» (Հովհ. Ա 29): Այս խոսքերի հետևողությամբ, թե Հիսուս բառնալու էր, Իր վրա էր կրելու աշխարհի մեղքերը, զանձի վերը բերված կապակցությունում ասվում է՝ «ըզբարձաւող աշխարհի»:

Վերը բերված մեջբերման հաջորդ տողի «ըզԲանդ ի մարմնի» արտահայտությունն էլ դարձյալ վերցված է Հովհաննեսի Ավետարանի առաջին գլխից՝ «Եւ Բանն մարմին եղեւ» (Ա 13):

Այս զանձի բարեխոսական հայցվածին նախորդող և անմիջականորեն Տյառնընդառաջին վերաբերվող մասը ավարտվում է Սիմեոն ծերունու գոհաբանության (Ղուկ. Բ 30-32) բանաստեղծական հետևյալ վերաշարադրմամբ, ուր շղատառ մասերը բառացիորեն վերցված են ավետարանից.

**Եւ հայցէր արձակիլ ի խաղաղութիւն ի կապից աւրինացն
յազատութիւն Քոյոյ զալըստեանդ,
Վասն որոյ յայտնեցար ասէ յոյս հեթանոսաց
Եւ փառք ժողովրդեան Քում Իսրայէլի:**

(հտ. Ա, էջ 297)

Այս կանոնի համար որպես տաղ բերված է Նարեկացու «Քառասնաւրեայ գալստեանն Տեառն» գործը: (9) Գանձում և տաղում ընդունված ձևով Նարեկացին ևս այս ստեղծագործությունը սկսում է Սուրբ Երրորդությանը ուղղված փառաբանությամբ: Երրորդության մի և անբաժանելի լինելը արտահայտում է հետևյալ տողերով.

Մինն էին ել ի մինն ի յերկուց,

Մի երրակի հանգոյն էից, ը՛, զուարճ միշտ:

Պտղոմեոսի կողմից յոթանասնից ի մի հավաքելու մասին, որ թարգմանեն Աստվածաշունչը և Սիմեոնի զարմանքը Եսայու մարգարեության տողի հանդեպ, թեև դարձյալ դժվար ընկալելի, սակայն սյուժետային ներքին զարգացում ունեցող ձևով Նարեկացին այսպես է ներկայացնում.

Ժամ էհաս՝ Պղտղեմէոս հանդիսաւոր խումբ,

Խումբ րաբունէից եւթանասնից ռամ.

Ուամ մատենաւրեայ երագագրի տառ,

Տառ գըծագրենի մինն ընդ երրադրեալ փոյթ:

Համեմատաբար ընկալելի է ներկայացված Եսայու մարգարեության կույսին վերաբերվող տողի հանդեպ Սիմեոնի զարմանքը և այն մտածումը, թե արդյոք նա կտեսնի այդ օրը, ինչպես և այդ մտածմանը հաջորդած աստվածային պատվերը, թե մահ չի տեսնի, մինչև չտեսնի այդ դրվագի կատարումը.

«Ահա կոյս յղասցի». երբ լինիցի այդ,

Այդ իսկ են զարմանք զարմանալեաց բան,

Մինչեւ լինիցի երբ տեսանի հրաշ.

Հրաշ հրաման առեալ՝ «Մի՛ տեսանել ըզմահ,

Մինչև լինիցի քեզ կատարումըն գրոյդ»:

Աստվածային այս պատվերը Նարեկացին համարում է խորհրդաբեր խոսք ավետաբեր օրվա մասին: Եվ երբ գալիս հասնում է ավետաբեր այդ օրը, բանաստեղծաբար մանուկ Հիսուսն է դիմում Սիմեոնին, թե եկ և գիրկդ առ Ինձ, քո գիրկը դարձնելով քերովբեական կառք.

Արի՛, ե՛կ ի տաճարս, ահա հասեալ կամ,

Ձգիրկսդ ինձ յաւրիմեա՛ քրովբէական կառք:

Սիմեոնի տաճար շտապելը բանաստեղծորեն ներկայացնում է «հիւրասլաց» բառով.

Արագ յարուցեալ ծերոյն հիւրասլաց ոտիւք:

(հտ. Ա, էջ 301)

Սիմեոնի «Արդ արձակեա զծառայս քո, Տէր, ըստ բանի Քում, ի խաղաղութիւն» (Ղուկ. Բ 30) խոսքերի հետևողությամբ այս տաղում ծերունին դիմելով մանուկ Հիսուսին ասում է.

-Յիսուս, տղայ մանուկ, Որդի անծերունի Հաւր,

Հաւր հաշտ կամարար,

Մատամբս աղաչեմ, շրթամբքս պաղատիմ,

Զիս արձակեա՛, Տէր.**Տէ՛ր իմ, Տէ՛ր Յիսուս, զոր կապեցեր, այժմ արձակեա՛:**

Ծավալուն այս տաղը իր պատմողական բնույթով և սյուժետային ներքին զարգացմամբ որոշակիորեն գանձ է հիշեցնում, որի արտահայտությունն է և գանձին բնորոշ բարեխոսական հայցվածը, որի առ Աստված ուղղված նարեկացիաշունչ խնդրանքով է ավարտվում այս տաղը: Նարեկացին ոչ թե ուղղակիորեն Աստծուն է դիմում, այլ իր խոսքը միացնելով Սիմեոն ծերունու Տիրոջն ուղղված խնդրանքին՝ «Որ ընդ ծերունւոյն հայցեմ», ասում է.

Թող մեզ, Տէր, ըզգիր պարտեաց հայցմամբ ծընաւղի Քո, Որ լըրմամբդ եղեր մեզ թողութեան ամա:

Ո՞րն է թողության այդ գիրը, որը հիշվում է Տյառնընդառաջին նվիրված մյուս ստեղծագործություններում ևս: Ադամի դրախտից վտարվելու մասին հին կտակարանյան պարականոններում ասվում է, որ սատանան ինչպես խաբեությամբ ճաշակել է տալիս մեղքի պտուղը, այնպես էլ դրախտից վտարումից հետո Ադամին պարտքի մի գիր է ստորագրել տալիս, որով Ադամը և իր սերունդներն ընկնում են սատանայի ծառայության պարտքի տակ և այս գիրը ջնջվում է Քրիստոսի ծննդյամբ, (10) որով կապանքներից ազատվում է և Սիմեոն ծերունին:

Ադամի պարտքի այս գիրը Տյառնընդառաջի պատմությունը մի կողմից կապում է Ծննդյան և մյուս կողմից՝ Մկրտության հետ, քանի որ այն հիշվում է թե՛ Ծննդյան և թե՛ Մկրտության պատմություններում:

Մանկության պարականոն պատմությունում ասվում է, որ երեք մոգերը գալով, իրենց հետ կնքած մի գիր են բերում, որի մասին ասում են, թե այն Աստված է կնքել Ադամի հետ Սեթի ծնվելուց հետո: Այն Սեթից հասել է Նոյին, ապա Աբրահամին, հետո Պարսից Կյուրոս թագավորին, և Պարսից աշխարհում սերնդեսերունդ փոխանցվելով հասել է իրենց: (11)

Մոգերը գնալով Բեթղեհեմ, մանկանն են ընծայում այս գիրը, որում ասվում է. «Ի վեց հազար ամի օր վեցերորդի առաքեմ զՄիածին Որդի Իմ Որդի մարդոյ, և զքեզ դարձեալ վերստին յառաջին փառսն կանգնեցից»: (12)

Այսպիսով, Քրիստոսի ծննդյամբ կատարվում է ասվածը: Այստեղ նաև ներկայացված է անցած վեց հազարամյակների և Քրիստոսով սկսված յոթերորդ հազարամյակի ընթերցումը, որը ևս, ինչպես տեսանք, իր արտացոլումն է գտել միջնադարյան գանձերում:

Պարտքի գրի մեկ այլ պարականոն, բայց միջնադարում դարձյալ տարածված պատմությամբ ասվում է, որ Ադամն ու Եվան դրախտից վտարվելուց հետո երբ տեսնում են իջած երեկոն, սարսափում են, քանի որ դրախտում միշտ լույս էր: Ողջ գիշերը լաց են լինում և երբ պետք է բացվեր արշալույսը, սատանան գալիս և ասում է, որ եթե ձեր և ձեր սերունդների՝ ինձ ծառայելու մասին մի գիր տաք, ես լուսավոր կդարձնեմ օրը: Ադամը խաբվելով, նրան տալիս է ծառայության հետևյալ գիրը գրած քարի վրա. «Մինչև անծինն ծնանի և անմահն մեռանի, մեք և ամենայն ծնունդքն մեր՝ ծառայ եղիցի քեզ»: (13) Այս խոսքերով փաստորեն ասվում է, որ ադամական սերունդը սատանայի ծառայության ներքո կմնա մինչև Քրիստոսի ծնվելը:

Այնուհետև օրը լուսանում է, սակայն երեկոյան, երբ մութը նորից է իջնում, Ադամը հասկանում է, որ դարձյալ խաբվել է, և վերստին դառնորեն լաց է լինում:

Սատանան քարի վրա գրված այս գիրը առնելով տանում և թաղում է Հորդանանում:

Աստված այդժամ Ադամին ասում է. «Եւ ի մտանել վեց դարուն, առաքեցից ի լուսոյ աստուածութեան Իմոյ զորդի Իմ սիրելի, որ եկեալ մարմնանայ ի գաւակէ քումմէ, ի սուրբ և յանարատ կուսէն, զի նա եղիցի որդի որդւոյ: Եւ Որդին Իմ ջնջեսցէ զձեռագիր քո և ազատեսցէ զքեզ ի գերութենէ սատանայի, և տայցէ քեզ զառաջին փառսն քո»: (14)

Այստեղ ևս հստակորեն ասվում է, որ վեց դարերի (հազարամյակների) լրանալուց հետո կառաքի Իր Որդուն, Ով կմարմնանա Ադամի ժառանգներից և կջնջի Ադամի տված գիրը և կազատի նրա սերունդներին սատանայի գերությունից և կտա նախկին փառքը:

Քրիստոսի ծննդյամբ և Հորդանանում մկրտությամբ ջնջվում է սատանայի՝ այնտեղ պահած քարի վրայի ծառայության գիրը և մարդը նորից որդեգրվում է Աստծուն:

Այս կանոնի ներքո հաջորդը բերված է Ներսես Շնորհալու տաղը: Այս կանոնի շրջանակում այդ տաղի Նարեկացու տաղին հաջորդելը արտահայտվել է Շնորհալու գործի վերնագրում. «Այլ տաղ գալստեան Տեառն ի տաճարն»: (15)

Շնորհալու բանաստեղծական մտածողությանը բնորոշ լույս և արեգակ բառերի հաճախադեպ կրկնությունները այս տաղում միանգամայն համահունչ են դառնում Տյառնընդառաջի խորհրդին: Տաղի հենց սկզբում ասվում է.

Այսաւր նորահրաշ լոյսն ի յերկնից ծագեալ,

Ծագեալ ի Հարէ լոյս ի լուսոյ ծընունդ:

Լույս և արև բառերի զուգակցմամբ Շնորհալին գրում է, որ Հիսուս համագո լինելով Հորը, որպես լույս ծագեց արեգակից առաջ:

Ծնունդ էական Աստուած ընդ Հար լոյս քան զարեւ յառաջ:

Տյառնընդառաջը քանի որ Տիրոջ ընծայումն է տաճարին, մուտքը դեպ տաճար, ուստի Շնորհալին Արարչագործությունից հասնելով Բանի մարդեղացմանը, տաղի փոխում է, որ գրում է Տյառնընդառաջի մասին, այն սկսելով տաճարի մուտքից:

Մըտեալ ի տաճարն այսաւր աւծեալն Աստուած:

Դուկասի Ավետարանում թեև ասվում է, որ Սիմեոն ծերունին արծակման խնդրանքով Տիրոջն է դիմում, Շնորհալին սակայն Նարեկացու նման այս խնդրանքը մանուկ Հիսուսին է ուղղում: Բանաստեղծական նույն կառուցվածքով գանձ է հիշեցնում և այս տաղը, որը ևս ավարտվում է բարեխոսական հայցվածով:

Նարեկացուն զուգահեռ բանաստեղծական ընթացքով Շնորհալին ևս Աստծուն դիմում է ձայնակցելով և կրկնելով Սիմեոն ծերունու խոսքերը:

Քրիստոս Աստղւած, լու՛ր մեզ եւ այժմ աղաչանաւք ծերոյն,**Ծերոյն աղաւթիւք մեզ ողորմեա՛ Քո բանաւոր հաւտիս:**

(հտ. Ա, էջ 303)

Այս կանոնի ներքո կա ևս մի տաղ, որը թեև հանդիպում է մի շարք գանձարաններում, սակայն նրա հեղինակի մասին որևէ հիշատակություն չկա ոչ տաղի վերջում և ոչ էլ այն ծայրակապ ունի: Այս տաղը ևս բավականին ծավալուն է և գրեթե գանձի չափ, և ունի վերջինիս բնորոշ հատկանիշները և հատկապես սյուժետային զարգացման հստակ ընթացք, որը համահունչ է մանուկ Հիսուսին տաճար բերելու մասին եկեղեցական ավանդությամբ վկայված պատմությանը:

Այս տաղի սկզբում ասվում է, որ մանուկ Հիսուսին տաճար բերելով:

Յանկարծակի հընչիւն եղև եւ ձայն ահեղ ի տաճարին,**Արեւելեան դուռն էր բացեալ, մուտ յարին էր Աստուածորդւոյն:****Քառասնաւրեայ մանուկ եմուտ, փառաւք լըցաւ տունն հայրենի,****Դըղըրդեցաւ Երուսաղէմ, ջահընկալեալ ել ընդառաջ:**

(հտ. Ա, էջ 304)

Այս հատվածը միայն բանաստեղծական երևակայությամբ չէ, որ գրված է, այլ հիմնված է վաղ շրջանից եկող այն ավանդության վրա, թե Երուսաղեմի տաճարի դուռը, որը վաղուց փակվել էր,

ինքն իրեն բացվեց, մանուկ Հիսուսի մոտենալով:

Եկեղեցական այս ավանդությամբ ասվում է, որ տաճարի դուռը փակվել էր համաձայն Եզեկիել մարգարեի եգիպտական գերությունից առաջ ասած խոսքերի, թե այս դուռը թող փակված մնա և ոչ ոք նրանով ոչ մտնի և ոչ ելնի Իսրայելի Տեր Աստծուց բացի: Ինչպես այս մարգարեությունում է ասվում. «Եւ ասէ ցիս Տէր. այդ դուռն փակեալ կացցէ, եւ մի բացցի, եւ մի ոք անցցէ ընդ դա, զի Տեր Աստուած Իսրայէլի մտցէ ընդ դա» (Եզեկ ԽԴ2):

Քրիստոսի գալով բացվում է տաճարի փակյալ դուռը, որը հնարավոր չէր բացել որևէ ուժով, և տաղի վերը բերված տողերին համահունչ ձևով ասվում է. «Եւ ի հնչել դրանն ուժգնակի, դղրդեցաւ քաղաքն ամենայն»: (16)

Միջնադարյան մեկնություններում նաև ասվում է, որ Տիրոջ տաճար գալստյամբ կատարվեցին Եսայու մարգարեության հետևյալ տողերը. «Ջարթիր, զարթիր, Երուսաղէմ» (ԾԱ 9, 17): Այս մեկնաբանության հետևողությամբ տաղում այնուհետև ասվում է.

- Ջարթիր, զարթիր, դու զարթիր, Երուսաղէմ, դու զարթիր, Ուրախութեամբ, ցնծութեամբ, զմանկունըս քո դու զարթո:

Տաղի վերջում Ս. Ծննդյան ժողովրդական ավետիսների նման ավետիսների մի շարք է բերվում ութ ավետիսներով, որոնց սկզբում ասվում է.

**-Մեծ աւետիք են այսաւր տիեզերաց ամենի,
Մեծ աւետիք են այսաւր ժողովրդոց ամենի...**

Այս տաղով ավարտվում է Տյառնընդառաջի կանոնը հմր 7785 ձեռագրում: Նախախլաթեցիական և խլաթեցիական առաջին շրջանի խմբագրության տարբեր գանձարաններում այս կանոնի ներքո բերվում են նաև Հովհաննեսի, Խաչատուր Կեչառեցու, Մկրտիչի և Գրիգոր Խլաթեցու գանձերը, ինչպես նաև ևս երկու տաղ, որոնք տեղ չեն գտել 7785 ձեռագրի կանոնում:

Նրանցից ժամանակագրորեն ավելի հին է Հովհաննեսինը, որի վկայությունն է և այն, որ խորագրում այս գործը անվանվում է քարոզ: Սարգիս վարդապետի գանձի նման այն ևս մեծապես կառուցված է լույսի և հրի պատկերների վրա: Վերստին սկսվում է Արարաչագործությամբ և երկնային լուսատուներին վերաբերվող տողում երիցս գործածված է լույս բառը.

Որ ասացեր լինել լոյս, եւ լուսավառեալ զանթիւ զաւրութիւնս
լուսեղինացն:

Քրիստոս այստեղ ևս ներկայացվում է լույսի և հրի բնորոշումներ-

րով.

Անձնաւոր եւ ամէնիշխան լոյս արփի եւ լոյս մի պըսակ:

(Գնձ., հտ. Ա, էջ 310)

Եսայու մարգարեության «Ձարթիր Երուսաղէմ» խոսքերի հետևողությամբ այս գանձում ևս ասվում է.

**Հընչին հարեալ մեծ փողով Երուսաղէմի, զարթիր ընդառաջ
ըստ Եսայեա:**

Այս գանձում համանման մյուս գործերից տարբերվող ձևով է ներկայացված Սիմեոն ծերունու ուրախությունը, որպես համակ հորդացող մի զգացում.

**Պարեր պճալիք ի զըզուանս առ գրկաց խընճոյից,
Երկուց ի մի յարակցեալ ակըմբից,
Խայտալով խնդրէր եւ արտասուաւք աղերսէր,
Հայցէր արծակիլ եւ համբուրէր յազատիլ:**

Խաչատուր Կեչառեցու գանձի խորագրում ևս այն անվանված է քարոզ: Եզեկիելի մարգարեության հետևողությամբ այստեղ ևս ասվում է.

**Եւ հանդէպ դրան երգեցողի, մարգարէին Եզեկիելի,
Որ եւ փակեաց անմըտանելի, մինչ ի գալուստ Տեառն եւ
արքայի:**

(հտ. Ա, էջ 307)

Այս գանձում առավել շեշտված ձևով է արտահայտվել Տրնդեզի խարույկի վառման ժողովրդական արարողությունը, որը կատարվում է փետրվարի 13-ի երեկոյան.

**Չհանդուրժեաց դրանդն անխախտական, դըղորդեցաւ
քաղաքն ամենայն,
Լուցմամբ ջահիւք եւ կրակաբանաւք ահագոչ ձայնիւ գոչէին,
Ընդ այս էանց Տէրն արարածոց:**

(հտ. Ա, էջ 307)

Վերջին այս տողով ներկայացվում է Տրնդեզի որպես «Տէր ընդ այս էանց», այնուհետև Տաթևացու մոտ հանդիպող մեկնաբանությունը:

Ստորև բերվող հաջորդ երկու տողերն էլ ակնարկում են կրակով թռչելու ժամանակ կատարվող ժողովրդական արարողությունները.

**Մանկանց առեալ քնար, տաւեղ երգով՝
Յաւրինէին պարըս կաքաւոց:**

Այն որ Սիմեոնը չի կարողանում թարգմանել Եսայի մարգարեի «Ահա կոյսն յղասցի» խոսքերը, այս գանձում արտահայտվել է հետևյալ տողով.

**Կոյսն յղացաւ զանհասանելին եւ ծընաւ զԱստուածն
անթարգմանելին:**

Եսայի մարգարեի մյուս՝ «Չարթիր Երուսաղէմ» խոսքերն էլ ներկայացված են այսպես.

**Չարթիր Սիոն, յաւրհնաբանութիւն եւ զարթոյ զմանկունստ
յերգաբանութիւն,**

Չարթիր տաճարդ Սողոմոնի, մարգարէիդ որ ի Դաբանի:

Մեկնաբանական այն ըմբռնումը, որ մանուկ Հիսուսի Երուսաղէմի տաճար բերվելը խորհրդանշում է Նոր Ուխտի հաստատումը, արտահայտվել է հետևյալ տողերում.

**Եւ փոխան հընոյն պատարագի, մարմին եւ արիւն Տեառն ի
քեզ բաշխի,**

**Ընդ ծերացեալ հընոյն քահանայի, նորոյս միջնորդք առ քեզ
պաղատիմք:**

Նման մեկնաբանությամբ Հին Ուխտի մատուցված զոհերի փոխարեն այժմ արդեն Տիրոջ մարմինն ու արյունն է բաշխվում որպես պատարագ և նույն ձևով Սիմեոն ծերունին խորհրդանշում է Հին Ուխտի ծերացյալ քահանայությանը, որը փոխարինվեց Նոր Ուխտի քահանայությամբ:

Ինչպես հայտնի է փետրվարի 14-ին կատարվող Տյառնընդառաջի տոնին նախորդող օրվա երեկոյան եկեղեցում նախատոնակի արարողությունն է կատարվում և ապա եկեղեցուց դուրս վառվում է ժողովրդական խարույկը և Տյառնընդառաջի թե՛ եկեղեցական և թե՛ ժողովրդական արարողությունը ըստ էության կատարվում է փետրվարի 13-ի երեկոյան:

Գանձերը կատարվում էին եկեղեցական արարողությունների և հատկապես ժամերգությունների ընթացքում, իսկ նախատոնակն էլ անմիջապես հաջորդելով ժամերգությանը, սերտորեն կապված է նրա հետ: Ահա այս հանգամանքով է պայմանավորված այն, որ Տյառնընդառաջի տոնի համար նախատեսված գանձից բացի առանձին գանձ է սահմանվել Տյառնընդառաջի սկսվող երեկոյին կատարվելու համար: Այսպես, Գրիգոր Խլաթեցու այս կանոնի գանձը ունի «Գանձ Տեառնընդառաջին երեկոյին» խորագիրը: (17)

Խլաթեցու մյուս գանձերի նման այս մեկը ևս Տյառնընդառաջի և Սիմեոն ծերունու կողմից Եսայու մարգարեության թարգմանության

պատմության չափածո վերաշարադրանքն է: Քանի որ Խլաթեցին նաև Հայսմավուրքի վերջին խմբագրության հեղինակն է, ուստի նրա գանձը բավականին մոտ է այս պատմության Հայսմավուրքի խլաթեցիական խմբագրությանը, իսկ Տյառնընդառաջ բառի մեկնաբանությունը գրեթե համընկնում է: Այսպես, Հայսմավուրքում ասվում է. « Եւ միմեանց ծայն տըւեալ ասէին՝ Տէր ընդ առաջ: Եւ այլք պատասխանեալ ասէին՝ **Տէր ընդ այս**»: (18) Նաև Տաթևացու մոտ գտնվող այս ստուգաբանությունը, թե Տյառնընդառաջ նշանակում է «Տէր ընդ առաջ», իսկ «Տէր ընդ այս»-ը դարձել է Տրնդեզ, Խլաթեցու Հայսմավուրքից բացի արտացոլվել է նաև այս գանձում, ուր նույն դրվագում ասվում է.

**Միմեանցըն հարցեալ, Տէրն ընդառաջեալ, եւ ընդ որ եկալ,
Այլք պատասխանեալ, Տէրն ընդ այս եկեալ, տաճարն
մտեալ:**

(հտ. Ա, էջ 314)

Խլաթեցու այս գանձը ունի և իր տաղը, որը թեև ոչ ծայրակապ ունի և ոչ էլ հեղինակի անունը նշված է խորագրում, սակայն քանի որ այն չի հանդիպում նախախլաթեցիական շրջանի հայսմավուրքներում, ինչպես նաև կից է հանդես գալիս Խլաթեցու այս գանձին, ուստի կարելի է ենթադրել, որ հեղինակը նա է, մանավանդ որ գրված է նույն պարզ և պատմողական ոճով:

Ավելին, այս տաղը ևս բառացի ընդհանրություններ ունի Խլաթեցու Հայսմավուրքի հետ: Միմեոն ծերունու «Արդ արծակեա գծառայս Քո» (Ղուկ. Բ 29) խոսքերի հետևողությամբ Հայսմավուրքի Խլաթեցու խմբագրությունում «Արդ արծակեա...» սկսվածքով Միմեոնը քանիցս դիմում է Տիրոջը. «Արդ՝ արծակեա գիս Տէր ըստ բանի Քում ի խաղաղութիւն... Արդ բաց ինձ զդուռն հրամանաց Քոց ելանել... Արդ արծակեա զկապեալս Տէր»: (19)

Նույն ձևով այս տաղում իրար են հաջորդում մման սկսվածք ունեցող հինգ տողեր: Այս «Արծակեա»-ներին այնուհետև հաջորդում են 13 ավետիսներ «Մեծ Աւետիք» սկսվածքով:

Տյառնընդառաջի նախատոնակին կատարվելու համար է նախատեսված և Մկրտիչի «Գանձ Տեառնընդառաջի գիշերոյն ասա» խորագիրը կրող գանձը, որն ունի «Մկրտիչ» ծայրակապը: (20) Տյառնընդառաջի պատմությունը և մեկնաբանությունը խտացված է երրորդ տան հետևյալ տողերում.

**Րամից խմբից անմահ արքաին, ինքնին բացաւ դուռն տաճարին,
Եւ ի ծայնէ ձխնեացն նորին, զարհուրեցան բնակիչք քաղաքին;**

**Ջահ վառելով հարցաքննին, զի տեսանեն զգալուստն արքային,
Տեառն ընդառաջ ելեալ խնդրէին եւ աստ եւ անդր հարցանէին,
Եկն ի տաճարն Սողովմունին, եւ արձակեաց զսուրբ ծերունին:**

Ինչպես տեսնում ենք, եկեղեցական ավանդության և ավետարանական պատմության միահյուսմամբ այստեղ ասվում է, որ երբ Հիսուս տաճար է բերվում, տաճարի դուռը ինքն իրեն բացվում է: Եթե նախորդ գանձերում ասվում էր, որ դռան բացվելուց է քաղաքը դղրդում, քանի որ համաձայն Եզեկիելի մարգարեության, տաճարի դուռը փակ էր մնացել մինչև Հիսուսի գալը, ապա այս գանձում ասվում է, որ քաղաքը դղրդում է դռան ծխնիների ձայնից:

Այս գանձում ևս քաղաքում հնչած դղրդյունով է բացատրվում ժողովրդի երեկոյան տներից դուրս գալը, կրակ վառելը և Տիրոջը ընդառաջ գնալը, այսինքն՝ Տրնդեզի ժողովրդական արարողությունները:

Ինչպես մեծ տարածում ունեցող մյուս տոների, Տյառնընդառաջի դեպքում ևս գտնում ենք եկեղեցական ու ժողովրդական տոների միահյուսումը և այս միահյուսման արտահայտությունը միջնադարյան մեկնություններում և նրանց վրա խարսխված նկարներում ու գանձարանային կանոններում:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Այս ավանդության հայսմավորքային տարբերակը տե՛ս «Յայսմաւորք», Կ. Պոլիս, 1834, գիրք Ա, էջ 76-78: Տե՛ս նաև Գրիգոր Տաթևացի, Չմերան հատոր, Կ. Պոլիս, 1740, էջ 85:

2. Յայսմաւորք, Կ. Պոլիս, 1706, էջ 371:

3. Գրիգոր Տաթևացի, Գիրք քարոզութեան, որ կոչի Չմերան հատոր, էջ 91:

4. Նույն տեղում, էջ 92-93:

5. А. Маўканар, Новы́й Завет в уккысстве, Москва, 1998, էջ 79:

6. Գրիգոր Տաթևացի, Չմեռան հատոր, էջ 79:

7. Գանձարան, հտ. Ա, էջ 296, ձեռ. հմ. 7785, թերթ 102բ-105բ:

8. Չայնքաղ Շարական, էջ 22:

9. Տե՛ս Գանձարան, հտ. Ա, «Մատենագիրք հայոց», հտ. ԺԳ, Անթիլիա, 2008, էջ 300, Գրիգոր Նարեկացի, Տաղեր և գանձեր, աշխտ. Ա. Բյոշկերյանի, Երևան, 1983, էջ 75, ձեռ. հմ. 7785, թերթ 105բ-106բ:

10. Թանգարան հայկական հին և նոր դպրութեանց: Բ Անկանոն գիրք Նոր Կտակարանաց, Վենետիկ, 1898, էջ 51:

11. Նույն տեղում, էջ 46:
12. Նույն տեղում, էջ 51:
13. Թանգարան Հին և Նոր նախնեաց, Ա, Անկանոն գիրք Հին Կտակարանաց, էջ 313:
14. Նույն տեղում, էջ 314:
15. Գանձարան, հտ. Ա, էջ 322, Ներսես Շնորհալի, Տաղեր և գանձեր, Երևան, 1986, աշխ. Ա.Քյոշկերյան, էջ 66, ձեռ. հմ. 7785, թերթ՝ 106բ-107ա:
16. Յայսմաուրք, Կ. Պոլիս, 1706, էջ 371:
17. Գանձարան, հտ. Ա, էջ 313, ձեռ. հմ. 8251, թերթ 49բ-51ա:
18. Յայսմաուրք, Կ. Պոլիս, 1739, էջ 371:
19. Նույն տեղում, էջ 372:
20. Գանձարան, հտ. Ա, էջ 318:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

ՏՅԱՆՆԵՂԱՌԱՋԻ ՊԱՏԿԵՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳԱՆՁԱՐԱՆԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆԸ

ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ

Հոդվածը նվիրված է քառասնօրյա մանուկ Հիսուսին Երուսաղեմի տաճար բերելու ավետարանական պատմության եկեղեցական տոնին՝ Տյառնընդառաջին վերաբերվող հոգևոր երգերի վերլուծությանը: Հիշյալ հոգևոր երգերը զուգահեռի մեջ են դիտվում Տյառնընդառաջի թեմայով նկարների պատկերագրության հետ:

Ցույց է տրվում, թե Տյառնընդառաջի տոնի ժողովրդական հավատալիքները և հատկապես տոնի նախորդ օրը երեկոյան խաբույկ վառելը ինչպես է արտահայտվել այս տոնին նվիրված հոգևոր երգերի և նկարների պատկերագրության մեջ:

РЕЗЮМЕ

ИКОНОГРАФИЯ ПРАЗДНИКА СРЕТЕНИЯ И КАНОНЫ ЦЕРКОВНОГО ПЕСНОПЕНИЯ

ВАРДАН ДЕВРИКЯН

Ключевые слова: праздник Сретения Господне, Иерусалимский храм, старец Симеон, Анна пророчица, горлица, пророк Исаия, иконография, Григор Татеваци.

Статья посвящена анализу духовных песен, созданных по случаю церковного праздника Сретения Господня. Праздник связан с евангельской историей о представлении сорокодневного младенца Иисуса в Иерусалимском храме. Упомянутые духовные песни рассматриваются в параллели с иконографией картин праздника.

В статье обсуждается вопрос, каким образом связанные с праздником народные верования, особенно обычай развести костер вечером, в канун праздника, отражались в духовных песнях и иконографии картин по данной теме.

SUMMARY

THE ICONOGRAPHY OF CANDLEMAS DAY AND THE CANONS OF SACRAL SONGS

VARDAN DEVRIKYAN

Key words: Candlemas Day; cathedral of Jerusalem; Simeon the Elder; Anna, a prophetess; turtledove; Isaiah, a prophet; iconography; Gregory of Tatev.

The article is dedicated to spiritual songs, created on the ecclesiastic festival called the Candlemas Day. The festival relates to the evangelistic story of presenting forty day old Jesus child to the cathedral of Jerusalem.

The above mentioned spiritual songs are carried out in parallel with the iconographic pictures of the festival.

The article deals with the question of how national beliefs, especially the tradition of setting fire on the eve of the festival, are reflected in the spiritual songs and iconographic pictures of the given theme.